

Lectio praecursoria: "Connecting dots" – Association i texttolkning

ÄRADE KUSTOS, ärade opponent, ärade åhörare.

Inledning

Association var är du? – Vad är kopplingen? Vad är associationen? Hur är något sammankopplat med något annat och varför. Det är många gånger exegetens ibland utsagda fråga. "Hur hänger detta samman?" "Vad är länken?" – eller, "vilken är den saknade länken?"

Sökande efter länkar, kopplingar, associationer är många gånger det som sker när en text ska tolkas. Men faktum är att sammankoppling är en självklar del av livet för människan (אָדָם [ʾādām]/ Adam) på alla hans eller hennes plan i livet under solen. I viss utsträckning skulle vi kunna säga att sammankoppling eller frågan om kopplingen är förbunden med själva sökandet efter mening. "Vad betyder det?" eller "Vad betyder detta?" är för många den stora livsfrågan. I vårt sökande efter mening försöker vi förstå hur allt hänger samman, vi försöker på alla plan, så att säga "to connect the dots" – att koppla samman punkterna.

Men, vad är en koppling? Vad är en association? Det kan synas självklart, men just det självklara är värdefullt att stanna upp inför och reflektera över. – Men vad har detta med Adam och rabbinernas texttolkning att göra?

Det självklaras roll

Först behöver vi säga något om det självklaras roll. Anders Nygren skrev en berömd artikel i början av 1940-talet, "Det självklaras roll i historien". Nygren menar att varje period i historien har något (eller möjligen flera saker) som är så uppenbara och självklara att de tas för givna och så att ingen diskuterar dem, men som ändå påverkar allt. Historikerns strävan är därför att avslöja det självklara. Vad är en självklar sak, en självklarhet? Jo, det är något som tas för givet och som anses vara så självklart att det inte behöver någon förklaring eller ens diskuteras.

Nygren beskriver de två saker som behövs för att genomföra en historisk studie, nämligen avstånd och kongenialitet/själsfrändskap, vi skulle förenklat kunna säga närhet. Om avstånd saknas och närheten är för stor så har historikern tagit till sig och gjort de självklara förutsättningarna (om det som studeras) till sina egna. Det följer då att både forskarens eget perspektiv och det historiska går förlorade. Saknas däremot kongenialitet och en gemensam syn (överensstämmelse), d.v.s. avståndet är för stort till det som ska studeras, då finns det risk för anakronismer. Det innebär att historikern tar med sig sin egen tids självklara förutsättningar och projicerar dem på undersökningsmaterialet. Objektet tolkas följaktligen enligt en felaktig uppsättning av förutsättningar. Garantin mot detta är enligt Nygren "materialets motspänstighet", eller "envisheten hos fakta" där materialet vägrar att passa in i fel mönster men omvänt ger sig när den behandlas enligt de rätta förutsättningarna, och det är först då som fakta passar och allt faller på plats.

När man byter miljö, antingen geografiskt, kulturellt, idémässigt, textstudiemässigt blir det tydligt att förutsättningarna har förändrats och att det som tidigare var självklart inte längre är det och det som nu är självklart, det förstår man inte. Men hur förklarar man något, som är självklart, för någon som det inte är självklart för? Jo, man försöker visa hur punkterna är sammankopplade. Vilket kan visa sig vara mer eller mindre svårt beroende på sammanhanget och saken.

Association i texttolkning

Rabbinernas metod

Under åren av sökande och grävande i de rabbiniska texterna och deras tolkningar av den hebreiska bibeln så har det framträtt ett mönster, ett nätverk av associationer och kopplingar runt Adam, som i mångt om mycket tett sig fungera på ett självklart sätt för den antike tolkaren och läsaren. I detta nät-

verk av associationer runt Adam så kommer Adam att spela många olika roller i syfte att framhäva de poänger som den antike författaren ville förmedla. Med Nygrens ord så har dessa tolkningar och motiv spelat det "självklarar roll". Men även sättet som tolkningen skedde på, själva "metoden" för tolkningen har också utövats och utförts i någon mån på ett självklart sätt.

Huvudprincipen har varit nyckelordsassociation. Vissa ord har i sig varit nyckeln eller portalen till en eller flera andra passager som använder samma begrepp. Om jag säger "Den blomstertid nu kommer", kanske till en viss melodi, så har jag för er som delar mina referensramar skapat en koppling, en portal till en annan text, plats eller tid. Detta blir ju tydligt när det rör sig om ett ovanligt ord eller en ovanlig fras, men om det är "vanligt/vanliga ord" varför skulle de då koppla till vissa ställen och inte till andra? Då träder nästa huvudprincip fram på banan, nämligen den tematiska associationen. D.v.s. att samma ämne eller sak behandlas. Den tematiska kopplingen gallrar de relevanta associationerna från de oviktiga. Så är det vanligen i dessa tolkningar.

De texter som citerats som bas för de olika Adam-tolkningarna har innehållit nyckelord som kan anknyta texten till skildringen i 1 Mosebok kap 1-5 och vidare även till andra texter citerade i samma tolkning. Antingen i citatet självt eller i sammanhanget av citatets källa. Alternativt så har nyckelorden som kopplar till de första kapitlen i 1 Mosebok, använts i den rabbiniska presentationen runt omkring citatet. Genom dessa kopplingar så har det framträtt mönster, nätverk av associationer runt Adam, vilka sammanfattas övergripande i all korthet nedan.

Associationer och kopplingar specifikt kring Adam

Adam skildras på ett självklart sätt som vis. Adams handling att namnge djuren, ja akten att kalla något vid dess rätta namn ses som ett säkert tecken på utövande av vishet. Genom detta gör Adam något som änglarna inte kan. Adam kan namnge sig själv, ja han kan till och med namnge Gud. Till detta med Adams vishet så kopplas även en strålande härlighet på. Det lyser och gnistrar om den vise Adam och Adams härlighet träder fram. Adam jämförs med Israel och han beskrivs som den fäste israeliten, Israels förfader som förebådar vad som komma skall med Israel. Adam skildras såsom Israel, vilket om-

vänt innebär att Israel symboliserar en ny mänsklighet. Israel jämförs med Adam. *Men liksom Adam har de brutit förbundet, de har svikit mig där* (Hos 6:7). På följande sätt kan parallellen framställas i Genesis Rabbah: (Adam): Precis som jag ledde Adam in i Edens trädgård och befallde honom, och han överträdde mitt bud, varefter jag straffade honom genom bortskickande och utvisande och beklagade honom med "hur!" (*'ēkāh*) – (Israel): Så tog jag också hans ättlingar till landet Israel och befallde dem, och de överträdde mitt bud, och jag straffade dem genom att skicka dem bort och utvisa dem, och jag beklagade dem med "hur!" (*'ēkāh*). Detta kan till en början vara ovant när vi är vana vid att se på Adam universellt som representerande alla människor och inte partikulärt som representerande Israel.

Adam skildras som den förste kungen och härskaren. Detta kanske är lättare för oss att se. (*uppfyll jorden och lägg den under er. Råd över havets fiskar, himlens fåglar och alla djur som rör sig på jorden.* [Gen 1:28]). Adam kan skildras som den förste prästen. Detta hänger indirekt ihop med synen på Adam som den första Israeliten. Adams vishet och Adam som kung kan vara kombinerat. T.o.m. så att Salomon skildras som en ny Adam. Då kan Adam speglas i skildringarna av Salomo – och Salomo kan speglas i beskrivningarna av Adam. Adam kan skildras som en avfälling som inte höll förbundet. Här fungerar Adam istället som ett avskräckande exempel. Han gör sig själv till en *min* (hebr.), d.v.s. en heretiker, en avfälling, ja i princip en hedning, när han döljer och vänder sin omskurenhet och gör sig till en o-omskuren. Denna syn förutsätter Adam som omskuren, vilket förmodligen hänger ihop med synen på Adam som den förste Israeliten.

Änglarnas motstånd mot Adam och det att han skapas är ett återkommande fenomen. De välkända orden från Psaltaren 8, "vad är då en människa att du tänker på henne, en människoson att du tar hand om honom?" (v. 5), fungerar som ett citat ur änglarnas mun, där änglarna riktar kritik mot Gud som tänker skapa människan. Detta tema återkommer i olika kombinationer tillsammans med Adams vishet och härlighet och Adam som kung (*allt har du lagt under hans fötter*, även änglarna). Psalm 8 tycks i den rabbiniska tolkningsvärlden vara fylld av spänningar mellan änglarna och Adam.

Dessa mönster av tolkningsassociationer kan sedan triggas i de rabbiniska tolkningarna genom nyckelord och teman till texter som i sig innehåll-

ler potential för dessa tolkningsassociationer runt Adam. Ibland förekommer bara ett mönster, ibland är det flera i kombination.

Association som ett generellt sätt att tänka

Men associationernas mönster och roll finner vi inte bara i rabbiniska tolkningar från senantiken. Vi möter det varje dag. Vi kan ta reklam som ett enkelt exempel. Reklam kan beskrivas som presentationen av en produkt, men det är den starka associationen som reklamen bygger på och hämtar sin näring ifrån som i själva verket "säljs" och lockas med. Den starke mannen står på bryggan och skådar majestätiskt mot solnedgången (han är nyrakad). Kopplingen mellan mig och berättelsen/reklamen blir själva saken som säljs. Det jag vill ha är berättelsen som produkten är förknippad med, det är det som jag tror att jag får. Men så sitter jag där med en rakhysel.

Associationen eller kopplingen sker eller händer vare sig man vill det eller inte. "Jag kom att tänka på", "det påminner mig om" ... tankepilens väg eller tanketåget avgår från plattformen. Man kan inte styra det, det bara händer. Associationer på flera sätt, men som alla har det gemensamt att två saker kopplas samman. Vi kan ta upp de tre huvudsakliga:

1. *Gemensam egenskap*: två saker har något gemensamt, d.v.s. de delar någon egenskap eller något karaktärsdrag. Frågan är vilka?
2. *Erfarenhet*: just för mig har dessa två saker förekommit invid varandra, utan att de egentligen är förbundna. Men i min erfarenhet så hör de ihop.
3. *Saknad länk*: två saker har kopplats samman via en tredje, nu saknad länk. A har inget gemensamt med B. Men A har en koppling till X. X i sin tur har en annan koppling till B. A kopplar till X, som också kopplar till B. Med tiden försvinner X, men nu kan A koppla till B via den gemensamma (nu bortfallna) nämnaren X.

$A \neq B$ $A - X$ $X - B$ $A - X - B$ $A - (X) - B$ $A - B$

Faktum är att association kan sägas vara huvudnyckeln i minnesteknik, allt sedan Ciceros dagar till idag. Olika tips och trix för att skapa, förstärka

och befästa en koppling mellan något som man vill komma ihåg och något som man redan vet. Man kopplar två saker samman.

I förmedlingen av en tolkning, så landar eller accepteras bara de kopplingar och associationer där mottagaren omedelbart eller efter ansträngning kan uppbringa samma kontaktytor. En anspelning på något okänt uppfattas inte. Det krävs gemensamma referensramar. Man behöver dela eller lära sig den andra sidans "dots". När man delar samma miljö kan vissa fenomen bli mycket stark förknippade med varandra så att de hänger samman som radarpar, eller blir olika sidor av samma mynt. På ett liknande sätt ger Adam möjlighet att få kontakt med en rad associationsfält, där **Adam spelar flera olika roller.**

Avslutning

Jag hoppas att ni fått en inblick i något av själva saken med association och de kopplingar som för mig de senaste åren gått från att vara o-självklara till att bli självklara. Så befinner vi oss alla i svängning mellan det som är självklart och det som är o-självklart. När våra tankar byter kontext, d.v.s. när jag kommer i samtal med dig och vi talar med varandra – då kan det bli tydligt hur våra olika associationer går och hur vi kopplar samman saker. Min förhoppning är att kommande samtal ska bringa klarhet i våra olika självklar- och oklarheter, och så hjälpa varandra att "connect the dots".

Foto: Satu Karmavalo, Studio Koo